

RĐA NA GVOZDENOM MAGARCU

milan pražić

No, da li je ovaj svet još negde osim u knjizi, takođe prisutan? Knjiga me zasipa mnoštvom senzacija i boja koje život daje samo veoma štedljivo. Čitanje je život bez praznina; ono stavlja na mesto nereda i nepovezanosti egzistencije sredenost stranica i činjenica. Redosled čitanja nije samo redosled uzastupnosti nego i objašnjenja; čitanje, znači, podržava u meni ideju da svet ima tajnu: na završetku dela, zaplet se objašnjava raspletom; smrt postaje jasna. Čak i kada bi se knjiga završila, a da nije jasno formulisala razlog svoga odvijanja i egzistencije, ona je, samom svojom egzistencijom ovaj razlog; kao i svet, ona je samoj sebi svoj razlog i svoj način upotrebe. Jedini odgovor na *Odakle dolazimo? Ko smo? Kuda idemo?* jeste činjenica da se postavlja ovo pitanje, kazivati svet jeste njeno opravdanje.

Čitanje pruža sreću da se nadamo da će jednog dana sve biti rečeno; da će svet biti svodiv na knjigu; da je sve što živi objašnjeno; da govor nadomeće na svet formulu koja je njegov tačan i potpuni ekvivalent. Svet materije će se poništiti u svome izrazu: da je Reč mogla da se izgovori kroz moje ždrelo, ja bih se oslobodio egzistencije, svet bi pao oko mene kao razvezano odelo. Čitanje je, kroz mnoštvo stranica, neprestano i zadahano traženje Reči, izgubljenoga Imena, skrivenog sopstvenom očiglednošću. To je ona reč koju već dete traži u rečniku, čudeći se što znaci mogu biti tako različiti od stvari i što mogu da imaju toliko moći. Čitanje ide od traženja krupne reči do traženja pravoga imena. Na početku, u duhu svakog čitaoca postoji deo lude nade: zaklanjati se u čitanju to je misliti da je svet nedovoljan i da je govor iskupitelj; čitati znači obavljati čin vere u stvarni duhovni svet u kojem se utapamo. Knjiga dobija taj smisao i tu istinu pošto predstavlja sve stvoreno; stapajući se s rečju, svet je knjiga; svi oblici koji postoje u univerzumu proizlaze iz četrdeset i dva slova nabrojana u Zoharu. Svaka knjiga je, znači, knjiga o Knjizi, svako čitanje je kompozicija sveta, jer knjiga je i sama čitanje. Ne postoji par autor-čitalac, nego niz čitalaca (knjige, društva, sveta) koji čitaju, jedni preko ramena drugih, sve do reči sakrivenih u sebi i zaboravljenih; čitati znači tražiti, kroz šaru reči koja stvara muzičku tišinu i poziv u sebi, malu progutanu rečenicu koja opravdava najduža lutanja; ona se javlja, tada, naga i živa. «Svakom čoveku knjiga govori; zemaljska sudbina čoveka zavisi od njenog odgovora»; volim što ove reči iz *Korana*, od kojih sam pozajmio raspored ovih beležaka, vraćaju čoveka na zemlju. Čitanje nema ljudski smisao osim ako nije poricanje, ako nije shvaćeno kao čin magije nego kao čin saznanja. Čitanje nije sredstvo za omamljivanje nego instrument mogućeg istraživanja egzistencije; ono je neiscrpan mancija²⁾ u koju igrač ulaze sve više i više sebe, postavljajući sve ozbiljnija i ozbiljnija pitanja, menjajući u pitanje svaki odgovor koji mu je dat; čitanje isporučuje samo upitne odgovore.

Čitalac napušta materijalni život radi zajedničke sanjarije; on se gubi u opijumu emocije, spotiče se o svoj govor, prolazi paklom otkrića, evo ga izbačjenog u raj u svetlosti i poimanja. Tako on učestvuje, ovim neprestanim čitanjem sebe, drugih i sveta, u jedinstvenoj knjizi: čitanje ga je naučilo da otkriva znake u stvarima. On učestvuje u zajedničkom životu i svaka slika ga strmo glavljuje u san.

... i ostavljam ga da se nagine nad knjigom. On sanja da spava u jedinstvenoj knjizi. On spava. Knjiga je ispala iz njegovih ruku... Na kojem mestu, posle kakvih će spoticanja, u kojem obliku, on nastaviti svoju neokončivu lekturu?

¹⁾ *Alomie* — skraćena od *alchimie* — alhemija; *Aum* — skraćena od *aurum* — zlato (franc. izg.: *om*, kao i *hommes*) — alhemijski tajni jezik.

²⁾ *mancija* (*mancia* — kasnolatinski) — proricanje

Preveli s francuskog:

G. Stojković-Badnjarević i A. Badnjarević

Da li, i kako, značenja pet ciklusa ove knjige odslikavaju asocijativno složen sadržaj kojim je impregniran moto? Drugačije rečeno, da li pesme i njihovo grupisanje u pet celina podržavaju navedeni značenjski splet asocijacija, koje impliciraju moto i potvrđuje prva pesma, ili su naše uvodne teze samo igra neproverenih utisaka?

Civilizacija novog đavola

Prvi ciklus (*König & Bauer*) simbol je »gvozdeneo magarca« — novog, našeg, »modernog« doba mašina, doba koje je osim revolucijā istovremeno i vreme fašizma, a takođe, pored ostalih, i dva svetska rata. Iz perspektive mašina, tih novih bića koja su se umešala u poslove ljudskog sveta da bi ih učinila još nemilosrdnijim, čovek postaje proziran kao na rentgenskom aparatu. To je negativna, đavolska perspektiva, oslonjena na rđavo istorijsko iskustvo sa funkcijama i razornim posledicama mašinarizacije, a ne na nepotvrđenu veru da tehnika olakšava život i poboljšava svet. Otuda vreme »gvozdeneo magarca« pesnik naziva »nepohom nacionalisocijalizama«.

Karakterističan postupak je namerno mešanje i zamenjivanje vremenskih (istorijskih) planova u »neepohi nacionalisocijalizama«. Prvi i drugi svetski rat kao da se zbivaju u isto vreme ili čak obrnutim redosledom. Pominju se feldvebeli, dolame, car, hazena ali i žute trake, Juda, Es A, Lilly Marlen; pa opet Gavra Princip, carska larva i ded odveden u vojsku da »na sopstven narod puca«. Monarhija i Treći Rajh su, dakle, dva lica istog vremena i ideologije koja se mašinizirala da bi efikasnije pretvarala ljude u mrtvace, i zaista je svejedno kojim se to redosledom događalo.

Na građi, zakonitosti i logici došadašnjih ratova lako je zamisliti i naredne svetske ubilačke katastrofe — peti svetski rat, na primer. Tom ratu i istrebljivačkoj budućnosti posvećena je poslednja pesma prvog ciklusa (*Gradivo za brzu rotacionu presu marke »König & Bauer«*). Kad je već đavo, preseljen iz ljudi u tehničke naprave, uzeo stvar u svoje ruke, niko mu se ne može odupreti, pa ni pisana reč. U toj reči, književnoj i novinskoj, đavo vidi svoj prst umesto božjeg, budući da ona izveštava samo o pljačkama, ubijanjima, hapšenjima, presađivanju delova mrtvih ljudi u tela živih, pornografiji... Đavo s pravom zaključuje:

Ovi momci uveliko šize
Oni neće izlazak iz krize
Glavo moja luda
Ovi misle iz polnoga uda

Budući da je iz predela pesničke imaginacije i predanja đavo preveden u pakleno stvarni ljudski svet, on je sada pred našim očima delatno destruktivan. Đavo raportira ocu:

Sedokuri Belzebube
Ljudi tebe strašno ljube
Čitaj ove liste tanke
Umnožićeš i sam sve te članke

Jer tu nema mrvice sinteze
Samo fakta jezik pleze

Đavo je, dakle, u vremenu pozitivne nauke i visokoproduktivne tehnike proteran kao fantom mita, ali se vratio strostruko umnožen kao evidentna stvarnost rotacionih strojeva štampe i ratne mašinerije. Kako su i svi bogovi prošlosti proterani, njegovo povratka je trijumfalno.

Utica James-a Watt-a na osećajni život ljudske jedinke — drugi ciklus — u još većoj meri nego prvi, stavlja u pitanje ne samo optimizam, nego i delotvornost naučnih dostignuća. Ovde su pesme različiti prizori gradskog, sportskog, putničkog, seoskog života; tragični, komični, tragikomični,

U nas se pretvorila Antika
U vampire nad vodama Atlantika

Boing 77

smešni, groteskni, tužni — kakvi zapravo i jesu u konglomeratu večne svakodnevice. Ljudi su lepi i veličanstveno nadahnuti, ali, smrt im je za vratom (danas kao i odvajkada), daske su žute »u kupeu druge klase«, muž ubija nevernu ženu, neko pada sa velocipeda... U životu je kao na vašaru, ali, pitanje je — kakve to stvarno veze ima sa Džemsom Vatom, što će reći sa naukom! Toliko smo ugroženi kretanjem, pragmatikom stila i duha življenja »modernog« doba, da bismo morali poput mladih košarkaša otimati »pregršt istinskog života« sledeći njihovo nadahnuće i nagon za igrom. Ne bismo se oteali smrti, ali bar bi intenzivno živeli. Kao *homo sapiens* odvojili smo se od životinjskih predaka, kao *homo faber* sagradili smo megalopolise, oblakodere, vazdušne i kosmičke letelice, ali sve se to okreće protiv nas jer smo zaboravili ushićenje »običnim« životom, bezinteresnu igru, dokolicu, smeh i bezbrižnost. Nedostaje nam doživljaj. Otudili smo se i postvarili. Nismo oslobođeni pragme da bismo postali *homo ludens*, biće opijeno žičem i igrom.

Odnos prema zaveštanju

Dva ciklusa su posvećena velikanima srpskog pesništva — Steriji i Lazi Kostiću. Sterija je blizak Raši Popovu po naklonosti ka humorom, skeptičnom, karikaturnom, parodičnom, izobličenom, ironičnom i smešnom. Raša Popov, u igri originalne obrade posvojenja pesnikovog imena, pronalazi naslov svog ciklusa: STER I JA. Veliki prethodnik je nespokojna ličnost, tragični junak svojih drama, usamljenik u javnom i još više u svom književnom biću. Gorak ukus tragičnosti protkiva njegovo pesništvo, a u odsjaju se javlja i u pesmama Raše Popova. Groteskna je slika libida Kir Janje koji požudno sniva nagu Jucu sa jancima »mesto glave«, u obličju stvorenja koje se hrani »luksuznom robom« umesto jelom:

Banknote joj mesto kože i umesto malja
Ko svežanj valute krevetom se valja
Na butine slatke slepljeni joj novci
Čupavo joj od njih kao runo ovcu

Kir Janja, međ dukatom i među banknotom

Mi smo potrošači robe, izvrgli smo se u potomke Sterijinih junaka. Život je »propisana šema« za Sterijine kao i za današnje skorojeviće, a moderni nacionalisti imaju svoje uzore u »rodoljubcima«. Pretočivši svoj duh ironije u pero (»cerekalno tužno« koje demaskira lažna ubeđenja, modne ludosti, kulturu skorojevića, fetiš novca, hohštapleraj, površnu učestot i druge karakterne i društvene poroke — Sterija je ostao pesnikov uzor angažovanog pisca čije usamljivanje nije povlačenje. Raša Popov namenjuje svom pesništvu istu društvenu misiju iako zna kao Sterija da se time stvarnost neće izmeniti. Treba razobličiti stvarnost do poslednjih konsekvencija da bi se na humornom prostoru bez ideala bar katarzom učvrstila žudnja za njima.

Blistavoj zvezdi Laze Kostića, pesmi *Santa Maria della Salute*, Raša Popov uzima ceo naslov i, neprimetno, dopisuje za svoj ciklus rimski broj dva (*Santa Maria della Salute II*). Ali zato vrši primetne intervencije unutar klasične romantičarske ideje i pesnikove slike lepote, one paradigme i njenog izraza koja je mnoge pesnike opijala do (stvarnog ili umišljenog) božanskog vaznesenja. U temelje spomenika veličajne prošlosti, pa i u venecijansku crkvu, nije ugrađivana samo vizija tvoračke lepe ideje, nego istovremeno i luga ropskih graditelja, životi prokurvanjih svetica (»Oprost mi mati reči ljute«, ljudožderska pohota osvajača:

Shvatili smo tad i tajne druge
Da su nam duše gore od kuge
Samo kad su ugašene mrtve
Ne jedu ljude ne traže žrtve

Sveci

Raša Popov zna: »Iz svega što postoji raste smrt« (*Ljubavnici*). Otuda — a ne samo zbog razlika u vremenima i u shvatanjima dva pesnika — večnoj lepoticu Laze Kostića, kao ni njenoj metafizičkoj ideji, nema spasa. Zar nije onda prirodno i pesništvu primereno zagledati sa manje iluzija u sile razaranja, videti koliko su krv, znoj, nesreća bolest i ropstvo maskirani sjajem lepote, proniknuti u to, iako su utisnuti u njeno naličje! Laza Kostić je pesnik idealnog lica života, njegove duhovne i duševne egzaltacije i ekstaze, a Raša Popov ružne pozadine, telesne propadljivosti i društvene bede. Njegovom pogledu, sličnom zubu vremena, dato je da naličje, a ne sjaj svake lepote, vidi kao pravo lice, da opazi procese koji tvore taj »ružan« obrt.

Davo je, drugim rečima, prisutan u razornoj supstanci samog vremena i on depasira božanski ideal lepote. Ono što ne vidi Laza Kostić, primećuje Raša Popov. Ali to ne znači da lepo ne postoji, nego, kako je već rečeno, da ne može biti ekstrahovano od ružnog, i, posebno, da poezija ne može sublimirati stvarnost kao ideal jer se tako kida veza između nje i života. Onog trenutka kad uoči i opiše lepo, pesnik mora, radi cele istine i uverljivosti, da iznese na videlo i ružno. Mora se osloboditi romantičnog sjaja pesništva, kao idealnih predrasuda o ljudima, da bi istinom življenja ojačao umetnost i vratio je među ljude kakvi stvarno jesu. Realno saznanje o životu je tegobno ali se može prevladati igrom, humorom i ironijom, radošću što smo živi.

Nagoni stvaranja i razaranja

U predgovoru svojoj knjizi *Eros i civilizacija* Herbert Markuze kaže da su se u represivnoj civilizaciji oblici dominacije promenili postajući tehnički i proizvodni. Sa takvom dominacijom ljudi se mire u dosad neviđenim razmerama. Takvu stvarnost vidi i pesnik. Materijalizujući nagon razaranja i smrti (*Thanatos*), mašina u biću života izaziva reakciju nagona radanja (*Eros-a*). Ali, u senci svemote »Gvozden Svinje«, i taj se nagon izvitoperuje u goli seks, u fizičku požudu kojoj je svrha čulno uživanje, u pornografiju u kojoj rasplodni organi, monstruozno uveličani (»Po avliji kepec juri i udom mlataru«), siluju živu lepotu ljudskog bića (»Polumrtva cura lepotinja«, *Monstratio mutonis*). Ljubavni nagon se izobličio do mere, kao što smo videli u komentaru đavola (»Ovi misle iz polnoga uda«), koja premešta centar mišljenja i osećanja iz glave u genitalije. Integritet složenog humaniteta time se redukuje na svoj deformisani čulni ostatak. Čovek je ugrožen u srcu svojih regenerativnih i kreativnih moći, on se predaje požudi i tako se samoproždire. Te funkcije preuzima »gvozdeni magarac«.

Mašina je strašna crna
Ovrla je milijarde zrna
Stalno rađa nove ljude
Njinom krvlju Puni Sovje Sude

Monstratio mutonis

Otuda je središnji ciklus — *Res fragmentarius* — jezgro poetike Raše Popova. U trima pesmama tog jezgra kritičari nisu dosad mnogo otkrili (uglavnom aluzije na trajno prisustvo tzv. seksualne revolucije u »prizemlju« života). Pesme su, međutim, slojevitog značenja (kao što je i cela zbirka složeno tkivo koje se mora analitički istraživati) pa se, pored shvatanja mašine kao ugrožavajućeg izazova snagama stvaranja, otkrivaju i druge asocijativne ravni: život kao pozorište burleske, ljubavno lukavstvo, parodija motiva »satir i nimfa«, i tako dalje.

Kako sačuvati nagone stvaranja pred silama razaranja objektiviranim u robotima, novim bićima, »Gvozden Svinjama«? Na to pitanje ne odgovara poseban ciklus niti bilo koja od pesama, nego »cela« poezija Raše Popova i njena esencijalna poruka koju definiše moto. Prva mera odbrane je — ne idealizovati tehnički monstrum, vratiti ga na funkciju pomagala. Distrancirati se pomoću ironije, moćnog sredstva i izraza duhovne supremacije. Humor je, otuda esencija pesničkog postupka Raše Popova, supstanca koja rastvara idealističke i materijalističke mitove. Humor je dijalektički ekstrakt životne vitalnosti i radoznalosti koja osmatra sa svih strana, a naročito iza kulisa i iz ptičje perspektive. Humor je životodajna energija prodiranja duha u najmanju poru nesklada, moć razbijanja svakog privida iznutra; njemu, tom laskerskom zraku vedrine, ne može odoleti nikakva naučna strogost, institucionalisana istina, doktrinarna ideološka stvarnost, zdrav razum, opšteprihvaćen aksiom; svaki aksiom pesnik preobraća u kontratezu i parodiju, kao što neprestano podriava učestot ironiziranjem latinskih izraza i varirizama. Kako čvrsto stoji na zemlji, žudeći za ljudskim merama i proporcijama nasuprot onima koje čovekovi proizvođači — opština (kako kaže Maršal Maklun) stvaraju uvećavajući svoju funkciju a smanjujući čovekovu, pesnik pomoću ironije, humora, skepse i groteske vraća snagu umornom i pogrešno usmerenom tragalačkom duhu, njegovoj moći kreativnog poigravanja sa dejstvenim fantomima prošlosti i alijeniranom stvarnošću moderne epohe. Humor i ironija su, dakle, poetsko sredstvo rehabilitacije i reaffirmacije pozitivnog stvaralačkog duha, eliksir zdravlja, vedrine i snage življenja. Otuda pesnik ne usvaja nijedan istorijski ili današnji idealistički obrazac pesništva, nego se priklanja zdravoj tradiciji poduzorenja.

U pesničkoj pobuni protiv mitova, Raša Popov zaverenički dograđuje svoju čudnu gramatiku, neobičnu sintaksu, neskladnu prozodiju. Njegov je jezik ilegalan koliko i jezik žargona čiji duh sledi da bi se, po tačnom zapažanju Dragoslava Andrića, obnovile ili pojačale »neke od čulnijih veza između stvari i čoveka«, relacije »koje je književni jezik, nužno, morao izgubiti iz vida«. Dok književni jezik »teži stalnosti, ravnoteži, čak okoštalošću«, šatrovačke reči se kao »deca jezičkog greha« podsmevaju »suvremenim idejama i osećanjima« relativizujući »ono što književni jezik smatra ustaljenim«. Načelo poigravanja je, rekli smo, postulat i praksa ove poezije, i ono se nužno odslikava u jeziku; a kako je jezik slenga »izraz čovekove sklonosti prema igri« (Dragoslav Andrić), to znači da reči povratnom svetlošću zakonomerno osnažuju odslikano načelo.

Sveobuhvatnošću principa igre i humora i njima primerenim pesničkim postupkom, pesnik razbija kanone stvorenog ukusa i uobičajena merila, on dovodi čitaoca u situaciju da prihvati njegovu poeziju u celini i u detalju. Kako se ruga svakoj specijalizaciji kao jednostranosti, tako se suprotstavlja i svakom posebnom aspektu u poetskoj interpretaciji stvarnosti. Njegova poezija se nudi bez ustručavanja kao što se i svaki novi život rađa u punoj nagoti, i nameće se bestidno kao svaka mladalačka raskalašnost ispunjena zdravim nagonima stvaranja, opijena svojom bistrom pameću uočavanja.

Pobunjeni pesnik, Raša Popov, gleda nauku, tehniku i tehnologiju očima prirodnog, zdravog čoveka čija su čula, osećanja i duhovno ustrojstvo u ravnoteži. Takav pogled uočava da lice života nije samo lepo niti samo ružno, nego i jedno i drugo, ali kao na klackalici promenljivo. Pesnik veruje da se oblici života menjaju a ne i njegova suština prolaznosti. Zbog toga se brani životom samim. I ironijom, oružjem krajnje nemoći ali i izuzetnosti.